

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора філологічних наук, доцента, старшого наукового співробітника
Науково-дослідної частини Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Корольова Ігоря Руслановича
про дисертацію Дяків Христини Юріївни
**“Когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій
в українсько- і німецькомовних відеоінтерв’ю”**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Проблематика сучасної гуманітаристики, зокрема й лінгвістичної її галузі, закономірно реагує на глобалізований, мультикультурний, інтерактивний дискурсивний простір, у результаті чого феномен міжособистісної взаємодії (як успішної, так і девіантної) продовжує бути об’єктом наукового дослідження (Р. Бенедикт, Ф. Бацевич, Й. Стернін та ін.). Становлення й розвиток мовної особистості відбувається завдяки її входженню в різноманітні (природні і соціальні) типи відношень із довкіллям і суспільством. Відповідні відношення індивіда з навколишнім середовищем, що, на думку Л. С. Виготського, “здійснюються за допомогою або через іншу людину”, імплементуються лише під час спілкування, слугуючи формантами та індикаторами комунікативної поведінки.

Дисертацію Х. Ю. Дяків присвячено реконструкції комунікативних девіацій як когнітивно-дискурсивного феномена в українсько- і німецькомовних відеоінтерв’ю, що зумовило використання термінологічного апарату та методологічно-методичної бази декількох традиційних і новітніх мовознавчих напрямів – порівняльно-історичного мовознавства, лінгвістичної типології, теорії комунікації, лінгвістичної генології, лінгвокогнітології, лінгводискурсології, лінгвопрагматики тощо. Власне за умови об’єднання різновекторних теоретичних положень і комплексного міждисциплінарного інструментарію з’являється нове знання і модерні напрями, які, безсумнівно, генерує рецензована праця (на с. 30 дисертації авторка виокремлює такий напрям, як “когнітивно-дискурсивна девіатологія”). Йдеться про формування й

становлення концепції девіантної комунікативної поведінки, вироблення дієвої комплексної методики її аналізу, яких до сьогодні бракувало як в українській, так і в світовій лінгвістиці. Осмислення окресленої в дисертації проблеми універсальності й етнічної маркованості комунікативних девіацій у контексті сучасних підходів до мови як складного системно-структурного утворення та мовлення як її субстанції, спрямоване насамперед на репрезентацію й збереження накопичених людством знань, розгляд основних механізмів комунікації та організації дискурсу, які власне й відповідають за побудову цієї системи та її функціонування, що дозволяє говорити про безумовну актуальність і перспективність праці. Екстралінгвістичний ракурс актуальності рецензованої роботи визначається стрімким соціально-технологічним прогресом і неупинним інформаційним потоком сучасного дискурсивного простору (як позитивним, так і негативним), у контексті яких проблема комунікативних невдач і їхніх наслідків потребує розв'язання задля ефективності мовленнєвої взаємодії / спілкування в різних сферах комунікації і типах поведінки (кооперативної, проміжної і конфліктної) тощо.

Теоретичне значення докторської дисертації Х. Ю. Дяків для гуманітаристики полягає загалом у тому, що її концептуальні положення формують нові категоріальні, поняттєві орієнтири когнітивно-дискурсивної парадигми (на кшталт “когнітивно-дискурсивної реконструкції”), традиційними засадничими принципами якої при вивченні мовних / мовленнєвих явищ є експланаторність, експансіонізм, функціоналізм і дискурсоцентризм (О. Кубрякова), що гармонійно та вдало експліковані в роботі під час аналізу комунікативних девіацій українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю.

Вагомим є й практичне і прикладне значення рецензованої наукової праці, що заслуговує на схвальну оцінку, адже одержані результати можуть широко застосовуватись не лише в навчальному процесі під час викладання циклу лінгвістичних дисциплін, а власне бути корисними в міжособистісній моно- і міжкультурній мовленнєвій взаємодії у різних сферах буття людини – від особистісної і побутової до професійно-спеціальної. На наш погляд, сформована

авторкою база українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю з представленим у додатках зразками аналізу їхніх фрагментів (с. 462-467 дисерт.) і в ілюстративних прикладах комунікативних девіацій (с. 468-486 дисерт.) стануть у пригоді не лише фахівцям у галузі мовознавства, а й спеціалістам психологічного профілю в практиці різноманітних тренінгів і мастермайдів.

Беззаперечною є наукова новизна дисертації, яка полягає насамперед у виборі об'єкта та предмета дослідження, які коректно визначені авторкою в роботі на с. 27 та формують конкретне надзавдання – здійснити когнітивно-дискурсивну реконструкцію комунікативних невдач / порушень в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, що успішно досягнуто в результаті інтегративного підходу та новаторської комплексної методики аналізу. Самостійний науковий результат дисертантки становить також розроблена нова теоретико-методологічна концепція дослідження типів комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, у межах якої запропоновано авторську дефініцію комунікативної девіації “як універсального й водночас етнокультурно маркованого, динамічного, складного когнітивно-дискурсивного явища, яке специфічно породжується в різноформатних і різнотипних жанрах” (с. 111 дисерт.). Надзвичайно перспективною в науковому плані є вдала авторська спроба довести висунуту гіпотетичну думку про комунікативну девіацію як універсалію, що в українській і німецькій лінгвокультурах етномаркована не лише в ракурсі особливостей української і німецької мов, а й у національних дискурсивних просторах із відповідними реаліями, нормами, конвенціями, максимами і правилами комунікативної поведінки.

Положення, що виносяться на захист (с. 31-36 дисерт.), досить переконливо репрезентують проблематику і здобутки дисертації, а їхня достовірність підтверджується теоретичним і практичним емпіричним матеріалом у кожному з п'ятьох розділів. У межах рецензованого дослідження вони є обґрунтованими і відповідають заявленій спеціальності. Хоча окремі зауваження при осмисленні сформульованих авторкою положень виникають. Так, викликає сумнів необхідність виокремлення частотних показників, що

демонструють перевагу і домінантність комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, в якості положення, що захищається (№4, с. 32 дисерт.), оскільки вони, на нашу думку, не можуть викликати дискусії і слугують інструментом або ж підставою для певних теоретико-практичних узагальнень і висновків.

Системний, комплексний і різновекторний підхід до досліджуваного об'єкта, сформульована мета і чіткі завдання зумовили логічно структуровану композицію дисертаційного дослідження Х. Ю. Дяків. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, п'ятих розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списків використаної літератури і джерел ілюстративного матеріалу, а також додатків.

Виклад "Вступу" (с. 23-38 дисерт.) є типовим і відповідає всім вимогам МОН України, в якому авторка продемонструвала вміння науково коректно аналізувати здобутки науковців з проблематики дисертації, робити аргументовані узагальнення та оригінальні, виважені висновки. Зауважимо, що опрацьована наукова література безпосередньо стосується теми дисертаційного дослідження, а полемічність і критичність авторського дискурсу свідчить про широку енциклопедичну ерудицію п. Дяків, високий рівень її фахової лінгвістичної підготовки (усього список літератури містить 665 позицій українських і зарубіжних дослідників, із них 346 – іноземними мовами).

У першому розділі "Когнітивно-дискурсивні засади вивчення комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю" синтезуються і критично осмислюються погляди представників різних галузей наукового знання (філософів, мовознавців, психологів, соціальних комунікацій та ін.) про феномен комунікативних девіацій у лінгвогенологічному ракурсі відеоінтерв'ю. Так, окрему увагу приділено лінгвістичному вектору дослідження мовленнєвого жанру інтерв'ю (с. 39-44 дисерт.), в типологічній стратифікації якого з'ясоване місце такого різновиду, як відеоінтерв'ю (с. 44-52 дисерт.). Детально розглянуто композицію, стратегії та комунікативні девіації мовленнєвого жанру "відеоінтерв'ю" (с. 53-75 дисерт.), зокрема їхні реєстрові чинники, сфери

вживання, диктумний зміст, моделі адресанта / адресата (інтерв'юера / респондента), чинники комунікативного минулого / майбутнього (на наше переконання, їх, на відміну від реєстрів, можна кваліфікувати як фактори), жанрову тональність тощо. Належну увагу дисертантка звернула також і на міждисциплінарний феномен комунікативних девіацій (с. 75-80 дисерт.), зокрема на його когнітивно-дискурсивну сутність / природу (с. 81-103 дисерт.) та проблему цієї наукової дескрипції в термінологічній площині (*девіація – невдача – збій – провал – порушення – відхилення – помилка*, с. 103-111 дисерт.). Дисертантка запропонувала структурні рівні реконструкції комунікативних девіацій – зовнішньо-, внутрішньоструктурний і ситуативний (с. 111-116 дисерт.), розробивши оригінальні моделі причинно-наслідкових зв'язків у девіаціях (с. 110 дисерт.) і чинників виникнення комунікативних девіацій у відеоінтерв'ю (с. 115 дисерт.).

У другому розділі “Методологія реконструкції комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю” проаналізовано основні методологічні принципи дослідження мовленнєвого жанру відеоінтерв'ю (с. 120-130 дисерт.) та базові підходи до аналізу комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю (с. 130-134 дисерт.). Важливою й корисною для подальших студій із лінгвокомпаративістики є розроблена авторкою процедура реконструкції комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю (с. 134-152 дисерт.) з прикладами інформаційних сторінок до аналізованого матеріалу і зразками інвентарів в українській і німецькій мовах. Основним же здобутком цього розділу є презентована новаторська комплексна методика виконання зіставної реконструкції комунікативних девіацій в українсько- та німецькомовних відеоінтерв'ю, в якій дисертантка виокремила чотири етапи (с. 152-157 дисерт.). Відповідний дослідницький алгоритм дозволив п. Дяків змоделювати реконструкцію комунікативних девіацій у відеоінтерв'ю (с. 157 дисерт.), враховуючи такі критерії, як вид інтерв'ю, фактор інтерв'юера / респондента, певний структурний рівень інтерв'ю (зовнішній, внутрішній (вербальні і невербальні засоби), ситуативний) тощо. Натомість зауважимо, що

зміст і матеріал другого розділу значно ширші за його назву, оскільки представляють не лише методологічну базу дослідження, а й розробку нової процедурної методики аналізу об'єкта вивчення, опис і вибір інструментарію, що мало б бути враховано у формулюванні цієї частини роботи.

У третьому розділі “Лінгводискурсивна реконструкція комунікативних девіацій інтерв'юера в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю” детально проаналізовано комунікативні девіації інтерв'юера в спортивних (с. 165-176 дисерт.), зіркових (с. 176-191 дисерт.) і політичних (с. 191-205 дисерт.) українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю на зовнішньо- і внутрішньо-структурному та ситуативному рівнях. Зазначимо, що Христині Юріївні вдалося на основі виявлених характеристик інтерв'ю сформулювати універсальні способи уникнення комунікативних девіацій інтерв'юера на різних етапах створення інтерв'ю (с. 206-234 дисерт.), які можуть бути корисними в подальшому для представників сфери соціальних комунікацій, медіалінгвістів, психологів тощо. Окрему увагу авторка зосереджує на стратегічно-тактичному репертуарі комунікативної поведінки інтерв'юера, які допомагають їй зробити цікаві узагальнення про те, “що комунікативні невдачі інтерв'юерів в українській та німецькій лінгвокультурах мають більше спільного, ніж відмінного. Однак в українській присутні більше мовні помилки, як і сама кількість комунікативних невдач більша”. У висновках до розділу надається стисле авторське розуміння та пояснення таких лінгвокультурних розбіжностей, але тут хотілося б дізнатись і думку дисертантки про когнітивну базу, завдяки якій функціують універсальні й типові для двох досліджуваних лінгвокультур константи комунікативних девіацій.

У четвертому розділі “Лінгводискурсивна реконструкція комунікативних девіацій респондента в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю” проаналізовано комунікативні девіації респондента в спортивних (с. 244-274 дисерт.), зіркових (с. 275-301 дисерт.) і політичних (с. 301-325 дисерт.) українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю на зовнішньо- і внутрішньо-структурному та ситуативному рівнях. Як і для інтерв'юерів у

попередньому розділі, авторка на основі виявлених і охарактеризованих типів комунікативних девіацій респондентів в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю виробила спектр рекомендацій щодо шляхів запобігання комунікативним невдачам у відеоінтерв'ю для респондентів (с. 325-338 дисерт.), які, з свою чергу, можуть слугувати своєрідним порадином для публічних діячів спорту, культури і мистецтва, політиків, їхніх адміністраторів, піар менеджерів тощо в підготовці до спілкування з представниками медіасфери. Хоча принагідно зауважимо, що ці підрозділи дисертації здебільшого окреслюють поведінковий психологічний аспект девіатології і лише опосередковано стосуються власне лінгвістичного характеру відповідних засобів попередження.

Аналіз комунікативних девіацій респондентів в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю дозволив дисертантці визначити стратего-тактичний репертуар комунікативної поведінки респондента, зокрема й акцентувати на наявності й використанні так званої “антистратегії” респондента щодо стратегії інтерв'юера (с. 331-334 дисерт.). У висновках до цього розділу опонентіві не вистачає узагальнень дисертантки про лінгвокультурні особливості (не)вербальної мовленнєвої поведінки респондентів в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю в аспекті виявлення комунікативних девіацій, які були зроблені п. Дяків для інтерв'юерів. Так, авторка лише обережно констатує, що “способи уникнення комунікативних невдач в інтерв'ю в українській та німецькій лінгвокультурах є здебільшого універсальними”. Тому можна говорити про спільність сформульованих вище способів уникнення комунікативних невдач (с. 331 дисерт.).

У п'ятому розділі “Реконструкція факторів впливу дискурсивного середовища на комунікативні девіації в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю” дисертантка аналізує власне дискурсивне середовище об'єкта дослідження, визначаючи поняття комунікативного шуму з його специфічним впливом на хід інтерв'ю і на перлокуцію (не)вербальної мовленнєвої взаємодії співрозмовників (с. 348-357 дисерт.). Проведений дискурс-аналіз фрагментів відеоінтерв'ю дозволив авторці диференціювати типи комунікативного шуму на

фізичний, фізіологічний і шум сторонніх осіб в спортивних (с. 357-364 дисерт.), зіркових (с. 364-369 дисерт.) і політичних (с. 369-372 дисерт.) українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю. Наведений на с. 357 дисертації рисунок №3 демонструє узагальнені частотні показники комунікативних девіацій, спричинених різними типами комунікативного шуму відповідно в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, який натомість вимагає більш детальних коментарів у частині процедурної методики підрахунків і одержаних результатів, які лише спорадично трапляються у подальших підрозділах. У висновках до розділу авторка зазначає про переважне перетинання комунікативних шумів у дискурсивному просторі відеоінтерв'ю обох досліджуваних лінгвокультур, оскільки “фізичний шум або втручання сторонніх осіб можуть спричинити фізіологічний шум або усі три варіанти наявні у межах одного відеоінтерв'ю” (с. 374 дисерт.).

Висновки в дисертації відображають основні результати проведеного дослідження. Автореферат та публікації авторки повністю корелюють зі змістом дисертації. На користь дисертантки й достатня апробація результатів дослідження, що свідчить про належний ступінь і повноту оприлюднення основних положень рецензованої праці. Так, Христина Юріївна виступила із доповідями на 32 міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях і конгресах, а також взяла участь у декількох семінарах за кордоном (Німеччина). Результати роботи оприлюднені в 38 публікаціях, з яких 17 статей у фахових виданнях України, 7 статей у періодичних наукових збірниках статей інших держав, 1 стаття у фаховому закордонному журналі, 11 матеріалів конференцій, 1 посібник тощо. У цьому ракурсі хотілося б побажати авторці рецензованої дисертації у найближчому майбутньому опублікувати монографію за матеріалом дисертації, зокрема й іноземною мовою (німецькою чи англійською), яка б надала нових дослідницьких імпульсів українській і зарубіжній науковим спільнотам, інтереси яких зосереджені на тотожній проблематиці або суміжних галузях знання.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Христини Юрїївни Дяків “Когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв’ю”, все ж окремі його положення викликають певні запитання та спонукають до дискусії.

1. Окрему увагу авторка зосереджує на стратегіо-тактичному репертуарі комунікативної поведінки інтерв’юера, стратифікація якого загалом не викликає сумніву. Проте, виникає питання стосовно заявлених тез на с. 219 і с. 240 дисертації, в яких ідеться про те, що “спираючись на різне розуміння поняття стратегії (кооперативну розглядаємо як закладену в основу інтерв’ю), відрізняємо конкретно у відеоінтерв’ю такі її вияви [...]”. На наше переконання, не завжди інтерв’ю апіорі засноване на кооперативній стратегії, особливо якщо його учасниками є ідеологічні опоненти, що зустрічається передусім у політичному інтерв’ю. Кооперативна стратегія заснована на стимулі подальшого контактування і співпраці, який знову ж таки не завжди наявний між інтерв’юером і респондентом. Виникає й таке питання – чи може бути «стратегія виходу із проблемних ситуацій інтерв’юера» виявом кооперативної (знову ж таки – *I. K.*) стратегії? На нашу думку, слід все ж таки коректніше оперувати термінологічним апаратом лінгвокомунікативістики та лінгвопрагматики, в якому функціують термінопоняття – мовленнєвих макро- і мікростратегій, тактик і ходів тощо.

2. Опоненту при ознайомленні з роботою було досить складно розібратись із методичною процедурою наведених у дисертації і авторефераті підрахунків, зокрема й у рисунках і діаграмах (не зовсім зрозумілим є характер цифри – відсотковий чи кількісний, тощо). Відсутність деталізованих пояснень до результатів кожного зі статистичних чи кількісно-якісних підрахунків суттєво знижує рівень сприйняття важливих наукових результатів, адже зумовлює виникнення сумнівів у їхній достовірності та коректності. На наш погляд, процедурну методику встановлення усіх частотних показників варто було б представити у другому розділі дисертації, в якому на с.124 є лише таблиця №2.1 із загальними кількісними характеристиками. Так, авторка декларує на с. 162

дисертації використання методів структурної лінгвістики – *елементів кількісного аналізу і статистичних підрахунків*, але відсутність пояснень, де саме обчислюється відсоткове співвідношення комунікативних девіацій у різних видах українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, а де вимірюється активність вжитку різнорівневих явищ і мовних одиниць у проаналізованому матеріалі, спричинює роздуми опонента про вживані дисертанткою елементи контент-аналізу.

3. У п'ятому розділі авторка на с. 374 дисертації робить висновки про те, що “у політичних українськомовних інтерв'ю він (*шум, пов'язаний зі сторонніми особами – І. К.*) є більш вираженою причиною девіацій у порівнянні з німецькомовними”, і водночас про те, що “в німецькомовних інтерв'ю більше характерні усі види шуму – фізичний, фізіологічний і зумовлений перешкоджанням або втручанням сторонніх осіб чи мовленням кількох журналістів різних каналів, що фактично є нечастим явищем в українськомовних інтерв'ю”. Хотілося б почути коментарі Христини Юріївни щодо кореляції відповідних узагальнень, а також стосовно ймовірних причин домінантності певних типів шуму в двох аналізованих лінгвокультурах.

4. На наш погляд, слід було уникати однакових формулювань підрозділів у змісті дисертації. Так, формулювання підрозділів 3.4 і 4.4 дисертації повністю збігаються (“Способи запобігання комунікативним девіаціям у відеоінтерв'ю”). Однак, варто було б все ж таки вказати про конкретну диференціацію способів запобігання комунікативним девіаціям в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю на інтерв'юерів і респондентів зокрема.

5. У тексті дисертації наявні не зовсім коректні, на наше переконання, твердження, з-поміж яких: “Вичерпна інформація про невдалу і *правильну* поведінку респондента інтерв'ю” (с. 338 дисерт.) – сумнівне визначення поведінки як *правильної* чи *неправильної*; “Дискурс-аналіз не є однозначним, через що послуговується такими *лінгвістичними теоріями*, як *дискурсивна лінгвістика* [...]” (с. 134 дисерт.) – дискурсивна лінгвістика все ж таки напрям

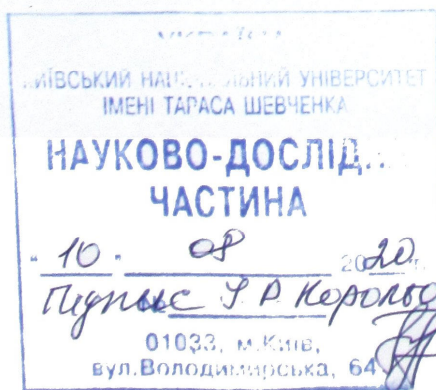
мовознавства, який послуговується методом дискурсу-аналізу.

Висловлені побажання й запитання не впливають на загалом позитивну оцінку проведеного дослідження, яке є беззаперечно оригінальним, цілком самостійним і новаторським, а також становить значний внесок у розвиток порівняльно-історичного і типологічного мовознавства.

Таким чином, вважаю, що дисертація Христини Юріївни Дяків на тему “Когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій в українсько-і німецькомовних відеоінтерв'ю” є оригінальним, самостійним і завершеним дослідженням, яке відповідає паспорту спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство та всім вимогам п. 9, 10, 12, 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Науково-дослідної частини Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

І. Р. Корольов

Підпис І. Р. Корольова завідувача
Толстеньова І. М.